

Den nya staten och den gamla

Hur dog lamarckismen inom biologin? Den dog inte, men lamarckisterna dog." Anekdoten gällde i sin originalversion kanske inte lamarckismen, kanske var det Kopernicus' planetbanor eller möjligen fysikens famösa N-strålar. Men den illustrerar en sanning: om man i grunden godtagit ett idésystem eller en verklighetsuppfattning, ändrar man sig sällan. Förändringen kommer oftast med nya generationer som kanske inte har nya svar, men väl nya frågor och ny dialog.

Svenbjörn Kilander: **Den nya staten och den gamla: en studie i ideologisk förändring.** (Acta universitatis upsaliensis, Studia historica upsaliensa, 164). Stockholm: Almqvist och Wiksell International 1991

Uppsalahistorikern Svenbjörn Kilander har beskrivit ett sådant idéskifte i sin *Den nya staten och den gamla*: det frihandelsvänliga och internationella artonhundratalets gång in i ett protektionistiskt och nationellt sekelskifte. Författaren frilägger just två dimensioner: det gick både att vara internationell frihandelsvän och nationell. Men den nationelle hade det svårare, liksom, om han nu fanns, den internationelle protektionisten. Vad Kilander pekar på är förändringen i synen på staten: t ex den internationellt inriktade Gripenstedt som såg ett samspel mellan mer eller mindre lyckade företag på ena eller andra sidan av en formell statsgräns. Den nationellt inriktade sekelskiftespolitikern såg nationen som det stora gemensamma företaget, det hela vars väl skulle eftersträvas. Han var inte rättvisans ämbetsman utan medlemmen av bolagsstyrelsen.

Kilander ger andra träffande exempel

på skillnaden i angreppssätt, vilket självklart fick djupa återverkningar i synen på politisk legitimitet: t ex på emigrationen. Den äldre internationalisten kunde beklaga agenters bondfångeri i Amerika-prospekten, eller att man rymde från samhällsplikter gentemot staten eller andra människor. Emigrationsproblemet formulerades sålunda i rättsliga termer. Den yngre nationelle beklagade emigrationen i sig, i politiskt-moraliskt-ekonomiska ord. Det gällde att "inom landet kvarhålla dess egna barn"!

Kilanders framställning av den äldre perioden, artonhundratalsliberalismens, är den intressantare. Även under nattväktarstatens period sker ju statsingripanden, så förespråkar ju den liberale ministern Gripenstedt utbyggnaden av järnvägen i statliga stambanor. Men, poängterar författaren, inkonsekvensen ligger i betraktarens ögon. För artonhundratalspolitikern var det relevanta begreppsparet inte statligt och privat utan allmänt och enskilt. Staten hade enligt denna öppna eller underförstådda doktrin rätt och plikt att reglera det som angick allmänintresset: rikets sammanhållning genom stambanorna, eller andan hos den politiska klassen genom utbildningen vid gymnasier och universitet. Gällde saken dock enbart enskildas eller grupper liv gällde non-intervention: enskilda järnvägsbolag fick sköta städers och bygders järnvägskommunikationer genom bibanor, enskilda drev yrkesskolorna som blott syftade till investeringar i elevernas skicklighet och framtida inkomst.

Också kommunerna ansågs ingå i den enskilda sfären, konstaterar Kilander. Här får alla vi som kämpat med kommunala överklaganden förklaringen varför

lagen fortfarande är långt mer generös gentemot formfel i kommuner än i statsförvaltning. Det måste vara en sista rest från 1862: staten ansåg sig icke kunna lägga sig närmare i hur grupper av medborgare ville lösa sina problem i en kommun – det var deras ensak, inte det allmännas. Även den beramade fyrtiogradiga röstskalan får sin naturliga jämförelse i de likaledes enskilda aktiebolagens graderade aktierösträtt!

Är denna hållning liberal? Eventuellt. Men lika starka rötter slingrar sig ned i Christopher Jacob Boströms statslära, och längst ned går rottrådar till det föregående seklets statsdoktrin. För den som inte ser statbegreppets urkälla i folket, utan i monarken eller monarkens fördrag med folket, måste det vara naturligt med en "bipolär" uppfattning, en skala från staten till samhället, där statsingreppens legitimitet i någon mån grundar sig på rätten. För den som under artonhundratalets gång mött den framväxande demokratiska samhällssynen måste det ställa sig mer naturligt att se statsorganen som ett slags verkställare för nationen och folket. Rättsaspekterna, tillkomna som skydd för folket gentemot monarken, kommer ur fokus.

Här ligger kanske svagheten i Kilanders framställning. Han laborerar med en strukturalistisk syn, med ideologiska skiften som tycks kunna förklaras ur materiella samhällsförändringar, med begrepp som "imperiernas tidsålder" och "industrikapitalism". Möjligen förklarar detta att visa idéer fick spelrum, men inte att enskilda människor entusiasmerades av dem. Så kan t ex recensenten själv finna 1860-talets dominerande idévärld (men ej dess tillämpning i detalj) helt naturlig och självklar (tankarna delas av ganska många av hans bekanta) utan att han för den skull känner sig leva under "klassisk industrikapitalism". Snarare är det så att han och andra entusiasmerats av idépolitiskt intresserade lärare och generationskamrater liksom en bildad allmänhet i Sverige fascinerades av idealisten Boström medan dess finländska motsvarighet läste den långt mindre liberalt inställda hegelianen Snellman.

Kilander drar moderna paralleller, t ex med moderat nytänkande. Men de nya idéerna skulle aldrig ha fått sådan kraft genom enbart samhällsförändringar i stor skala: eller om inte Popper, Nozick och Hayek, men också Smith och de la Boetie kunnat ge sådan berusning!